

WAARNEMINGEN VAN BIJZONDERE VLINDERSOORTEN IN LIMBURG VANAF 1990

J.B. Adams, Huyn van Rodenbroeckstraat 43, Heerlen
M.J.M. Prick, van Weerden Poelmanstraat 173, Heerlen

In 1995 is het Natuurhistorisch Genootschap, in samenwerking met De Vlinderstichting, begonnen aan het veldwerk om te komen tot een 'Atlas van de Limburgse dagvlinders'. Voor deze atlas zal gebruik worden gemaakt van alle dagvlinderwaarnemingen die sinds 1990 in Limburg zijn gedaan. In 1996 is het project in volle omvang losgebarsten en zijn vele tientallen waarnemers op pad gegaan om hun bijdrage te leveren. Dit heeft inmiddels tot meer dan 10.000 waarnemingen van meer dan 50 dagvlindersoorten geleid. Van de in totaal 47 dagvlinders die op de rode lijst staan, zijn er 22 in Limburg waargenomen.

Voorwaar geen onaardig resultaat, maar we zijn er nog niet als men bedenkt, dat Limburg uit meer dan 2000 kilometerhokken bestaat en dat we uit alle kilometerhokken graag gegevens willen hebben uit verschillende perioden van het jaar. Aarzelt U dus niet om dagvlinderwaarnemingen vanaf 1990 door te geven of om U te scharen bij diegenen, die de komende drie jaren meedoen aan het project. Met deze gegevens hopen wij in 1999 de verspreiding van de dagvlinders in Limburg in kaart te hebben gebracht.

Om U hiervan alvast een voorproefje te geven zijn de meest interessante waarnemingen in dit artikel weergegeven. Daarbij is een indeling in drie groepen gemaakt. Tot de eerste groep behoren negen soorten die vooral in Midden- en Noord-Limburg worden aangetroffen, en in Zuid-Limburg ontbreken of

slechts zelden worden waargenomen. In de tweede groep horen negen soorten thuis die typisch zijn voor Zuid-Limburg, waarbij een aantal exclusief in Zuid-Limburg voorkomt en de overige soorten daarbuiten slechts af en toe worden gesignaleerd. De derde groep tenslotte bevat acht soorten die over de hele provincie verspreid voorkomen.

NOORD- EN MIDDEN-LIMBURG

Spiegeldikkopje (*Heteropterus morpheus*)

Deze soort is alleen gezien in de Peel ten westen van de lijn Meijel-Leveroy-Stramproy. Gelukkig betrof het vaak waarnemingen van meer dan tien exemplaren. Op een monito-

ringroute werden in 1992 in totaal 131 vlinders geteld. Het is een vochtminnende soort met een heel typisch huppende en dansende vlucht. Hennegras is een belangrijke waardplant voor dit fraai getekende dikkopje.

Bont dikkopje (*Carterocephalus palaemon*)

Ook dit dikkopje is erg mooi getekend. De meeste kilometerhokken, waar deze soort werd gezien, liggen in de Peel. Daarbuiten nog één hok in Noord-Limburg, drie in Midden-Limburg en twee in Zuid-Limburg (Schinveldse bossen). De soort is sterk gebonden aan beekdalen en wordt daar aangetroffen in en langs elzenbroekbossen, op bospaden en natte en droge heiden met veel Pijpestrootje, de belangrijkste waardplant.

Kommavlinder (*Hesperia comma*)

De vlinder lijkt sterk op het Groot dikkopje (*Ochlodes venata*), maar kan van deze soort onderscheiden worden door de opvallende witte vlekken op de onderkant van de achtervleugels. Vanaf 1900 is de Kommavlinder sterk achteruitgegaan. Het is een soort van droge graslanden en heiden. Na 1990 is de Kommavlinder nog slechts in acht kilometerhokken in Midden- en Noord-Limburg gesignaleerd. Het is een snelle vlieger die zeer frequent bloemen bezoekt om zich met nectar te voeden. De top van de vliegtijd van de enige generatie ligt vrij laat, tussen eind juli en eind augustus.

Bruine eikepage (*Satyrus ilicis*)

Deze soort is een minder algemene standvlinder van de voedselarme zandgronden. Men kan de mannetjes aantreffen op bloeiende braamstruwelen aan de rand van het bos. Het vrouwtje zet de eitjes op kleine exemplaren van met name de Zomereik af, die in de beschutting van grotere bomen staan. Omdat deze kleine vlinder erg onopvallend is, wordt hij gemakkelijk over het hoofd gezien. Uit Zuid-Limburg is hij verdwenen. De meeste vlinders werden ten noorden van de lijn Venlo-Meijel waargenomen.

Sleedoornpage op
Akkerdistel (foto:
De Vlinderstichting/
Henkjan Kievit).

Heideblauwtje (*Plebejus argus*)

Dit fraaie blauwtje, dat strikt aan heide gebonden is, heeft zijn areaal verder zien inkrimpen. Vanaf 1990 is deze soort niet meer in Zuid-Limburg gezien. De belangrijkste vindplaatsen zijn De Hamert en de Groote Peel. Op 1 juli 1995 in de Groote Peel en op 8 augustus 1996 bij Leveroy werden tien Heideblauwtjes geteld. Het recordaantal van meer dan vijftig werd echter op 22 juli 1996 in de Groote Peel door F. Raemakers waargenomen.

Heidegentiaanblauwtje (*Maculinea alcon ericae*)

Tot 1992 kon het voorkomen van dit blauwtje op de Brunsummerheide door J. Adams worden vastgesteld. Dit geschiedde onder andere aan de hand van vondsten van eitjes, die op de Klokjesgentiaan werden afgezet. In 1995 ontdekten R. Pahlplatz en H. Vossen een nieuwe vindplaats in het natuurreserveaat "De Zoom" (PAHLPLATZ & VOSSEN, 1997).

Kleine ijsvogelvlinder (*Ladoga camilla*)

Deze soort werd vanaf 1990 in Zuid-Limburg alleen nog maar in de omgeving van Schinveld aangetroffen. In Midden- en Noord-Limburg leven populaties bij Posterholt, Geysteren en Broekhuizen. In de omgeving van Weert bevinden zich enkele populaties. De vlinder is gebonden aan de overgang van bos naar kortere vegetaties, waar de waardplant Wilde kamperfoelie op beschaduwde plaatsen groeit. Zijn voedsel zoekt de vlinder in braamstruweel en ruigtekruidenvegetaties. Normaal vliegt er één generatie met een top tussen eind juni en eind juli.

Zilveren maan (*Clossiana selene*)

Deze parelmoervlinder werd in 1991 voor de laatste maal in het natuurgebied de Haeselaar bij Echt aangetroffen. Daar werden in 1990 op een monitoringroute nog 23 vlinders geteld. Wellicht heeft het ontbreken van het juiste beheer tot het verdwijnen van deze soort geleid. Thans lijkt het terrein weer geschikt te zijn voor de vlinder. Misschien zou herintroductie overwogen kunnen worden.

Heivlinder (*Hipparchia semele*)

Deze vlinder is in onze provincie te vinden in droge, schrale graslanden en heiden. In Zuid-Limburg komt deze soort alleen op de Brunsummerheide voor. In Midden- en Noord-Limburg waargenomen in het Meinweggebied, bij Weert, Swalmen, op de Groote Heide bij Venlo, op de Bergerheide en bij Mook. De top van de vliegtijd ligt in augustus.

ZUID-LIMBURG**Bruin dikkopje (*Erynnis tages*)**

Er zijn twee populaties van deze soort in Zuid-Limburg. Eén op de Vrakelberg en één op de spoorhelling bij Eys. De meeste waargenomen vlinders behoren tot de eerste generatie, die in mei vliegt. Vroeger kwam deze soort verspreid over Oost- en Zuid-Nederland voor. Vanaf 1925 ging de soort sterk in aantal achteruit.

Boswitje (*Leptidea sinapis*)

In de Atlas van de Nederlandse dagvlinders (TAX, 1989) staat voor de periode van 1981-1986 slechts één waarneming vermeld (omgeving Weert). Des te opmerkelijker is het aantal waargenomen vlinders vanaf 1991. Telkens één exemplaar werd gezien te Wanssum, Bergerheide en Meijel. Alle overige meldingen zijn afkomstig uit Zuid-Limburg. Het merendeel daarvan stamt uit Maastricht met een zeer spectaculaire uitschieter in juli 1995. Er werden toen in de Enci-groeve 200 Boswitjes geteld. Dit waren vlinders van de tweede generatie. De eerste generatie vliegt van eind april tot eind mei.

Sleedoorndpage (*Thecla betulae*)

Op twee waarnemingen uit Maasbracht en Molenhoek na zijn alle meldingen afkomstig van plaatsen ten zuiden van de lijn Heerlen-Maastricht. De top van de vliegtijd is laat, namelijk augustus. De vlinders zijn moeilijk op te merken, omdat ze het grootste gedeelte van hun leven in rust doorbrengen. Door 's winters gericht naar de witte eitjes te zoeken kan men constateren of de soort op een bepaalde plek voorkomt. Het vrouwtje zet de eitjes bij voorkeur af op niet beschaduwde sleedoorndstruiken die tegen de wind beschut staan.

Iepepage (*Strymonidia w-album*)

Zoals de naam al aanduidt is de iep de enige waardplant van deze kleine vlinder, die een verborgen leven leidt. H. Amory zag op 26 juli 1991 een vlinder in Geulle. G. Smeets ontdekte in 1992 te Heerlen bij toeval een rups op de waardplant. Nader onderzoek leverde nog enkele rupsen en poppen op en op een andere plek vond hij ook een rups. Ook in de jaren daarna werden er rupsen en poppen aangetroffen. Een populatie van deze soort kan zich op een zeer kleine oppervlakte in stand houden. Soms is een solitaire boom al voldoende. De iepziekte heeft een ongunstig effect op het voorkomen van deze vlin-

Iepepage (foto: De Vlinderstichting/Kars Veling).

der gehad. Zo verdween er eind jaren zeventig een bloeiende populatie op de Bemelerberg, nadat de door iepziekte aangetaste iepen waren gerooid.

Dwergblauwtje (*Cupido minimus*)

Vanaf 1992 is dit kleine vlindertje door verschillende waarnemers in kleine aantallen op de Sint Pietersberg gezien. Het betrof zowel vlinders van de eerste als de tweede generatie. In de Atlas van de Nederlandse Dagvlinders (TAX, 1989) staat vermeld dat de soort in Nederland is uitgestorven. Het is onzeker of het hier om een hervestiging gaat of om zwervers, die afkomstig zijn van de Belgische populaties, niet ver van de grens verwijderd.

Bleek blauwtje (*Lysandra coridon*)

G. Smeets nam eind juli, begin augustus 1994 drie vlinders van deze soort waar. Hij staat in Nederland te boek als een uiterst zeldzame trekvlinder, die men in het buitenland vooral in kalkgraslanden met Paardehoefklaver kan vinden. Niet ver van onze provincie bevindt zich een bloeiende populatie van deze soort op een verlaten mijnterrein bij Luik.

Keizersmantel (*Argynnis paphia*)

Alleen in 1993 werd deze grote, opvallende parelmoervlinder niet waargenomen. Bij bijna alle waarnemingen betreft het telkens een enkel exemplaar. Verreweg de meeste zijn afkomstig uit Zuid-Limburg (zie ook VAN BUGGENUM & VERGOOSSEN, 1992). De top van de vliegtijd valt in de tweede helft van juli en de eerste helft van augustus. Heel interessant was de waarneming van G. Smeets uit Meerssen. Hij observeerde hoe een vrouwtje eitjes afzette op de schors van een eik. Dit gedrag is typisch voor de soort. Als waardplant voor de rups komen verschillende soorten viooltjes in aanmerking. Op 28 juli 1994 zag M. Prick te Heerlen een vrouwtje

Grote weerschijnvinder (foto: J. Adams).

dat door de openstaande keukendeur naar binnen vloog.

Akkerparelmoervlinder (*Clossiana dia*)

Op 20 augustus 1996 nam J. Adams in een holle weg bij kasteel Terworm in Heerlen een exemplaar van deze rariteit waar en wist ook een foto van het dier te maken. Tot 1962 was deze soort twaalf keer, verspreid over het hele land, gezien. De laatste melding voor Limburg, in Wahlwiller, stamt uit het jaar 1941. Ongetwijfeld betreft het hier zwervers, aangezien de vlinder lokaal in Zuidoost-België, Midden- en Zuid-Duitsland en Luxemburg voorkomt.

Steppeparelmoervlinder (*Mellicta aurelia*)

Deze soort werd in 1993 voor het eerst in Nederland waargenomen en wel op twee plaatsen, de Kunderberg en in de omgeving van Eys. Op de monitoringroutes op de Kunderberg en bij Eys werden een jaar later resp. 16 en 37 vlinders geteld. Ook in 1995 en 1996 was de vlinder op deze plekken weer present, maar in 1996 werden nog slechts drie exemplaren gesignaleerd. Het is nog steeds niet duidelijk hoe deze soort zich hier heeft kunnen vestigen. De dichtstbijzijnde vindplaatsen in de Eifel en de Ardennen zijn minstens vijftig kilometer van Zuid-Limburg verwijderd. We moeten afwachten of de vlinder zich hier weet te handhaven.

GEHEEL LIMBURG

Koninginnepage (*Papilio machaon*)

Deze majestueuze vlinder die af en toe hilltopping-gedrag vertoont, bijvoorbeeld op de Observant bij Maastricht en de skiberg in Terwinselen, doet het gelukkig goed in Zuid-

Limburg. Verheugend is ook het aantal meldingen uit Midden- en Noord-Limburg tot aan de lijn Venlo-Meijel. Ten noorden daarvan werd de soort slechts driemaal gesignaleerd. Zeer vermeldenswaard is de mededeling van J. Sentjes die in zijn woonplaats Maasbracht in 1996 zeker zestig Koninginnepages telde.

Oranje luzernevlinder (*Colias croceus*)

Gele luzernevlinder (*Colias hyale*)

Beide soorten zijn trekvinders die vanaf begin mei vanuit het zuiden ons land binnenvliegen. Ze kunnen zich hier dan voortplanten. In geen enkel stadium zijn ze echter in staat hier te overwinteren. Vanaf 1990 is de Gele luzernevlinder ieder jaar gezien, de Oranje luzernevlinder daarentegen werd in 1991 en 1995 niet gemeld. In principe kunnen deze soorten overal worden aangetroffen, hoewel ze een voorkeur hebben voor open, grazige terreinen. De meeste meldingen zijn afkomstig uit Zuid-Limburg. Ten noorden van de lijn Venlo-Meijel zijn van de Gele twee en van de Oranje luzernevlinder slechts drie waarnemingen bekend.

Bruin blauwtje (*Aricia agestis*)

In tegenstelling tot vele andere blauwtjes, waarbij alleen de vrouwtjes bruin gekleurd zijn, hebben bij deze soort beide sexen een bruine basiskleur. Daarom is verwisseling met een vrouwtje van het Icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*) heel goed mogelijk. De vlinder is verspreid over de hele provincie waargenomen. Vast staat dat er een populatie op de Sint Pietersberg aanwezig is en dat hij ook regelmatig in het uiterste noorden van onze provincie, bij Mook, wordt aangetroffen (mondelinge mededeling A. Cox).

Grote weerschijnvlinder (*Apatura iris*)

Deze magnifieke vlinder heeft in Limburg twee populaties, een in de Vijlener Bossen (PRICK, 1994) en een in het Weerter Bos, waar de meeste exemplaren werden gezien. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat er een monitoringroute door dit gebied loopt. Verder werd de vlinder telkens eenmaal gezien bij Cartils, Voerendaal, het Meiweggebied en bij Laar.

Grote vos (*Nymphalis polychloros*)

De Grote vos werd slechts enkele malen verspreid over de provincie waargenomen. Een heel opmerkelijke waarneming werd gedaan door J. Adams. In zijn tuin in Heerlen, aan de rand van de Brunsummerheide, vond hij op

3 juni 1996 tachtig bijna volwassen rupsen op een Goudiep. Helaas bereikte geen van de dieren het popstadium. Om onbekende redenen legden ze allemaal binnen een paar dagen het loodje.

Kleine parelmoervlinder (*Issoria lathonia*)

Vanaf 1991 zijn er elk jaar incidentele meldingen van deze parelmoervlinder (o.a. SWINKELS & BOEREN, 1993), herkenbaar aan zijn grote opvallende parelmoervlekken op de onderkant van de achtervleugels. Hij werd in 19 kilometerhokken verspreid over de hele provincie aangetroffen. In de duinen is deze soort een standvlinder, maar in het binnenland een trekvlinder. Hij zont graag op kale zandgrond. Er kunnen drie generaties per jaar vliegen die elkaar gedeeltelijk overlappen.

Dambordje (*Melanargia galathea*)

Het Dambordje is in enkele kilometerhokken verspreid over de hele provincie waargenomen. Opvallend is dat de soort vanaf 1993 ieder jaar door diverse waarnemers in de omgeving van Eys wordt gezien. Dit zou op het voorkomen van een kleine populatie daar kunnen duiden.

SUMMARY

RECORDS OF UNUSUAL BUTTERFLY SPECIES IN LIMBURG SINCE 1990

In the first year of the butterfly inventory project jointly undertaken by the Vlinderstichting (Butterfly Society) and the Natuurhistorisch Genootschap, many noteworthy observations have been recorded. The most spectacular species are discussed here in a regional setting.

LITERATUUR

- BUGGENUM, H.J.M. VAN & W. VERGOOSSEN, 1992. Incidentele waarnemingen van Keizersmantel en Rouwmantel. Natuurhistorisch Maandblad 81: 74-75.
- PAHLPLATZ, R. & H. VOSSEN, 1997. Gentiaanblauwtje in De Zoom. Natuurhistorisch Maandblad 86: 173-174.
- PRICK, M., 1984. De Grote en de Kleine Weerschijnvlinder in de Vijlenerbossen in de jaren 80. Natuurhistorisch Maandblad 83: 96-100.
- SWINKELS, H. & J. BOEREN, 1993. Kleine Parelmoervlinder terug in het Limburgse Landschap? Natuurhistorisch Maandblad 82: 289-291.
- TAX, M.H., 1989. Atlas van de Nederlandse dagvlinders. De Vlinderstichting, Wageningen / Natuurmonumenten, 's-Graveland.